

01.149

Ch.
0.22.11

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

III. KÖTET. — 10. SZÁM.

EURÓPA FÖLDBIRTOKPOLITIKÁJA A HÁBORU ELŐTT ÉS A HÁBORU UTÁN.

IRTA
KENÉZ BÉLA.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

— Felolvasta a II. osztály 1930 április 7-én tartott ülésén. —

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1930.

Európa földbirtokpolitikája a háboru előtt és a háboru után.

Írta: **Kenéz Béla.**

A földbirtokpolitika: a föld és nép harmóniájának megteremtése vagy megvédése az állam beavatkozásának eszközeivel, jóformán egyidős a szervezett állami élet történetével, de olyan széleskörű és gyökeres sohasem volt, mint a századfordulót megelőző és követő évtizedekben. Ezt a körülbelül félszázadnyi korszakot azonban két részre bontotta a háború véres cezurája és olyan tatóngó szakadékokat vágott közéjük, hogy a háboru utáni földreformokat a háboru előttiek folytatásának tekinteni nem lehet: indítók, eszközök, cél és hatás tekintetében egymástól annyira elütnek.

Európa lakossága 1850-től 1900-ig 130 millióval szaporodott. A népesség számának ezzel a növekvésével az östermelés céljait szolgáló területnek lecsapolás, ármentesítés, sziktelenítés útján és egyéb eszközökkel elért gyarapodása nem tudott lépést tartani. Egyre nagyobb lett a föld nélkül szűkölködők száma, egyre sikoltóbbá a panasz az aránylag mind kevesebb kézben tartott föld magántulajdonának monopóliumos jellege miatt és egyre nyugtalanítóbbá a félelem a nép és föld szükséges harmóniája hiányának vesztes következéseitől. Egyre hangosabb lett a szemrehányás, hogy a földet kezükben összehalmozó kevesekkel szemben a földre éhes birtoktalanok nagy tömege és az örökös szolgaság érzésével dolgozó munkások hada áll és ezáltal élessé lesz az osztályok ellentéte és áthidalhatatlanná is, mert nem alakulhatnak ki az egyik osztályból a másikba átmenetet biztosító közbenső birtokfor-

mák: a kis- és középbirtok s hogy az osztályok e megkötöttsége merevvé, osztályérdeket szolgálóvá teszi a jogot is. A jogától és az emelkedés lehetőségétől megfosztott alsóbb osztályokat reménytelen helyzetük elkészeríti, a vagyon ellenségévé teszi, könnyű lesz tehát őket a felső osztályok ellen hangolni és a társadalom rendjének összerombolására törő tettekre tüzelni. De nemcsak a panaszok súlya és a fenyegető forradalmak megelőzése követelte ki a földbirtokpolitika szükséges voltának belátását. Az újkor iparának terjeszkedő képessége, a városi élet sok százból szövődő varázslatos vonzása megritkította a vidéken a munkáskezeket. A közlekedés gyorsabbá és olcsóbbá válásával a tengerentúli országok ingyen földje az Európában röghöz jutni nem tudó emberek millióit vontta el az óvilág mezőgazdasági termelésétől. Ennek következtében meggyérült munkaerejükkel, gazdálkodásuk extenzívus módjával a nagybirtokok nem tudtak mindig és mindenütt eleget termelni a sokasodó és igényei színvonalát is emelő népesség számára. Legfőképpen ezek az okok tették általánossá Európában már évtizedekkel a háború előtt a »retour à le terre« jalkiáltását és érlelték meg azt a néhol felforgató újításokat hozó, Romániában és Oroszországban a XX. század első évtizedében véres parasztlázadások által is serkentett földbirtokpolitikai tevékenységet, amely a háború előtt Európa minden sarkát megrázta. A tevékenység eszközeinek skálája nagyon széles terjedelmű. Helyenként nem érintették a tulajdonjogot, megelégedtek a földbirtok föloldásával kisbérletekbe. Ez volt az eset Romániában, ahol a háború előtti földbirtokpolitika a rózsavíz hatásfokával dolgozott, a háború után meg Erdélyben a vitrioléval. Dániában, sőt a konzervatív Angliában is minden arra való állampolgárnak igényt adnak a földtulajdonra és ez igény kielégítését állami feladatnak ismerik el, ha kell: magántulajdonban levő földek kisajátítása árán is. E két véglet közé a közvetett, kiegészítő és kisegítő eszközök egész sora esik. Elővásárlási jog alkalmazása, állami földek fölparcelázása, sőt ingyen átengedése, mint a Witte kezdeményezte, Stolypin folytatta orosz földreformnál, — birtoktestek

összehalmozásának tilalma, a nagybirtok súlyosabb megadóztatása, kisemberek földhözjuttatása végett a parcellázás megkönnyítése államjóságok felaprózásával is és a vele üzött visszaélések meggátolása, olcsó jelzáloghitel, kivált Franciaországban, ahol a bien de famille érdekében az állam jelentős kamatteher-különbözetet vállalt magára, az életbiztosítás összekapcsolása a földhözjuttatással; lecsapolással, kiszáritással és öntözéssel új területek meghódítása a gazdálkodásnak, parlagon hevertetett vagy roszszul művelt területek kisajátítása, — ezek az eszközök mind az állampolgárok egyes kategóriái közt különbségtételt nem ismerő általános és objektív gazdasági és társadalmi célokat szolgáltak: az osztályok összhangjának biztosítását, a vidék elnéptelenedésének, meg a kivándorlásnak megakadályozását és ezzel, amit különösen Poroszországban hangoztattak, a véderőanyag minőségének és mennyiségének megóvását. Faji politikai célok e társadalmi és gazdaságiakhoz csak kivételesen társultak. Mindössze két államban: Poroszországban és Magyarországon. De itt sem a meglévő rend fölforgatásának szándékával, hanem a földbirtok talaját lába alól elvesztő államvezető faj további hanyatlásának megakasztására, tehát nem támadó, hanem védő, konzerváló céllal. Hiszen a porosz földbirtokpolitika alapködexé: a Bismarck nevéhez fűződő 1886-iki törvény, címe szerint is a lengyelesítő törekvésekkel szemben kívánja a németiség megerősítését szolgálni a keleti tartományokban és a magyar telepítő politika sem akart többet, csak a magyar nyelvszigeteket és nyelvhatárokat védelmére, a magyar harangszó elnémitésének megtorpanását. És még hozzá ez a védekezés se járt sikerrel egyik helyen sem. Poroszországban a lengyelek egyháztársadalmi szervezettsége, erős faji összetartása, a többség valóságos vagy vélt nyomásával szemben a kisebbségekben kifejlődő kohéziós erő, amit a kisebbségek nyomatékának lehetne a fizika nyelvén nevezni, kedvezőbb földbirtokmegosztási viszonyaik (sok lengyel kisbirtok, a népritkító hatású porosz nagybirtokokkal szemben) nagyobb szaporaságuk (a vidéki népességben a német anyák 43%-ának, a lengyel anyák 61%-ának volt

négynél több gyermeke), aminek azért van a földért folyó harcban különös jelentősége, mert a kisgazda leghűségesebb és legolcsóbb munkatársai a családtagokból kerülnek ki — mindezek a tények a népesedés és a földbirtokcsere mérlegét a lengyelek javára formálták:

A lengyelek Posen lakosságának

1890-ben 59.8

1905-ben 61.2

%-át tették. S 1886-tól 1907-ig parcellázás útján

német kézből 360.000

lengyel „ 166.000

hektár terület esett ki. Viszont

német kézbe 316.000

lengyel „ 209.900

hektár terület került: a mérleg tehát a németek 43.000 hektárnyi veszteségével s a lengyelek ugyanakkora nyereségével záródott.¹

És ha a földbirtokpolitika nemzeti célú törekvései kudarcra végződtek a poroszoknál, ahol kitűnő közigazgatás és hatalmas tőke — egy negyedszázad alatt több mint egy milliárd márka állott szolgálatukban — hogyan végezhetünk volna eredményes földbirtokpolitikát és hogyan védhetjük volna meg mi a magyar végvárat — hijjával a pénznek — (a háború előtti évben telepítési alapunknak 700 ezer korona készpénzével szemben 7 millió korona adóssága volt) és hijjával az egységes és következetes koncepciónak, minthogy nem akadt kormány, amely fel-emelte volna a Darányi-féle törvényjavaslatnak kormányváltozás következtében elejtett fonálát. A különböző kormányok változó erővel és változó irányokban folytatott földbirtokpolitikájának, amelyet igazán »lucus a non lucendo«-nak lehetne nevezni, fejetlenség és kapkodás volt a következése. Így került oláh kézre a magyar vallás- és ta-

¹ *Sering*: Die Verteilung des Grundbesitzes u. die Abwanderung vom Lande. Berlin, 1910.

nulmány-alap egyik aradmegyei birtoka és a magyar kultúra szolgálatára rendelt kolozsvári Nemzeti Színház szolnoki-dobokamegyei szakadati ingatlana. Így adott el magyar kormány háromezer holdat ugyanabban a járásban, amelyben az előbbi kormány magyar telepes községet létesített, így darabolódtak fel a székelység kizsákmányolásával és nyomorbadöntésével a közös erdők és legelők. Ekkora lanyhaság és következetlenség mellett könnyű volt északon a tótságnak összemorzsolni az Amerikából hozott pénzen a magyar középbirtokot. 1914-ben 76 tót pénzintézet 19 m. K alaptőkével, 78 m. betéttel 25 m. K jelzálog- és 50 m. K váltókölcsonnel, cseh segítséggel szolgálta ezt a célt. Délen meg délkeleten az oláh pénzintézetek, papok és tanítók tervszerű összeműködése 100 ezer hold-számra húzta ki a magyarok lába alól a földet, amire több lelkes erdélyi magyar közt gróf Bethlen István is rámutatott 1912-ben megjelent munkájában.¹ Nála olvashattuk, hogy a háború előtti évtizedben öt év alatt 150—300.000 hold föld került magyar kézből az oláhokéba 70—100 millió K értékben. Maga az Albina 10.000 holddal részes e munkában. Az erdélyi görög katolikus és görögkeleti egyházak ellenséges indulatát csak a következő két adattal jellemzem: 139 gör. kath. és 91 görögkeleti plebánia volt Erdélyben, ahol a magyarul tudó hivek többségben voltak, de a magyar nyelvet az egyházi életben teljesen mellőzték. Nem hódítani, csak védekezni akartunk és ennek se volt foganatja, térfoglalás helyett tért veszítettünk, ugyanakkor, amikor az igazság gúnyjára a Scotus Viatorok a világot nemzeti-ségeink elnyomásának hazug hírével kürtölték tele.

Bármilyen okok születték és bármilyen célok vezették is azonban a háború előtti földbirtokpolitikát, megvalósítása mindenütt tiszteletben tartotta a magántulajdon elvét és ahol ahhoz közérdekből hozzányult, teljes kártérítés ellenében tette és ilyenkor is mindig ügyelt a meghagyott mezőgazdasági üzem életképességére.

* * *

¹ Gr. *Bethlen István*: Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó öt évben. Budapest, 1912.

Eszközeiben és céljában ilyenformán festett az európai földbirtokpolitika a nagy világegés előtt. Utána azonban — a régiek kisebb-nagyobb mértékű tiszteletben tartása mellett — új elvek követeltek — legalább is az első években — érvényesülést. Amint a katonák milliói a harctérről hazaözönlöttek, érdemeik megjutalmazása, ellenérték megszakított életpályájukért, tönkretett kereseti lehetőségeikért, megrontott egészségükért, épségükért, kárpótlás az özvegyeknek és árváknak az elesett családfő kenyérkereső erejéért: ezek voltak a földreform első mozgatói a háború után. Tudatosan vagy tudat alatt megsokszorozták e ható okok nyomatékát a forradalmak tanulságai és a harctéri szenvedések közösségének demokratizáló hatása: a háború egyenlősége nyomán a jogokban és anyagi előnyökben is a nivellálás követelése, a visszatérő katonák és foglyok előadása idegenben szerzett tapasztalataikról, amelyek varázsa annál nagyobb volt, az aránytalanságok minél gyökeresebb kiegyenlítéséről számolt be a földbirtokmegosztás terén.

Magától értetődik, hogy az indítékok e nagy csoportjából fakadó követelések a kielégítő szaldót csak akkor érthették el, ha rohamosan és nagy erkölcsi nyomatékkal fölállított hatalmas, számszerű jelentőségű tételeivel szemben az állam a tartozik oldalon megfelelő ellentételeket tudott rendelkezésre bocsátani, vagyis, ha gyorsan és kellő mennyiségben tudta előteremteni az igények kielégítésére szükséges földet. Evégből kemény kézzel kellett belemarkolni a magántulajdonba. E tekintetben a magyar földreform alaptörvénye: az 1920. évi XXXVI. t.-c. a legmérsékeltebbek közé tartozik. A földbirtokpolitikai célokra szükséges földet elsősorban szabad kézből, árverésen, vagy elővásárlás útján kívánja megszerezni és csak ha ezek az eszközök nem bizonyulnak elegendőnek, él a megváltás jogával. A föltétlen megváltás jogát csak a háborús szerzésű 100 holdnál nagyobb ingatlanokra nézve állapítja meg abból az elgondolásból, hogy míg a falu népe a földet védte odakünn, azalatt idebent nagy darabjai cseréltek gazdát és jutottak csupán tőkeelhelyezést kereső üzerek kezére, akiket se a szakértelem, sem az ösöktől átörökölt ér-

zelem számai nem fűznek a földhöz. A következő két kategóriára, a háborút megelőző utolsó 50 évben gazdát cserélt ingatlanokra és az ősi nagybirtokra csak akkor kerül a sor, ha a földbirtokreform céljaira szükséges ingatlanokat az állam sem szabadkézből, sem elővásárlás, sem a háborús ingatlanok megváltási jogán nem tudta megszerezni. Az ősi nagybirtokhoz azonban ez esetben is csak olyan mértékben szabad nyulni, hogy a mezőgazdasági üzem zavartalanul tovább folytatható legyen. Az igénybevételnek ez a módja enyhe sok más országhoz, kivált az úgynevezett utódállamokhoz képest. De egyrészt nem is volt szükség a magántulajdon erősebb megbolygatására, másrészt óvatosságra is intettek pénzügyi megfontolások. A magántulajdon elévénke tiszteletben tartása teljes kártalanítást követelt, de ezt a háború és a Trianon okozta pénzszűke és hitelválság miatt csak akkor lehetett becsületesen teljesíteni, ha az igénybevételben mértéket tartunk.

Ha ezt a magyar mértéket tesszük meg annak az elválasztó vonalnak, amely Európa államait a magántulajdonba avatkozás erősségi foka szerint két csoportba osztja, azoknak az országoknak rendjében, amelyek államhatalmi beavatkozásának módja nem érte el, vagy nem haladta túl a mienket, mindenekelőtt Ausztriát kell említenünk, ahol az új földreform lényegében csak egy in integrum restitúcióra szorítkozik: ama parasztgazdaságok visszaállítására, amelyeket 1870 óta a nagyobb birtoktestek — leginkább vadászterület céljára — magukba olvasztottak. Finnország az egyenletesebb birtokmegosztást, aminek ott legegyszerűbb útja volt a kisbirtokok tulajdonbirtokká tétele, főképpen a birtoklás jogcímének megváltoztatásával érte el, új gazdaságok számára a földet szabadkézből vásárolta és csak ennek elégtelensége esetén nyult a 200 hektárnál nagyobb birtokok kisajátításához. Ennek a nem túlságosan radikális reformnak mégis szemmel látható konstruktív hatása:¹ 1917-ben a szocialista és kommunista pártok képvi-

¹ *Kyösti Haataja*: Die finnische Landreform. Sering: „Die agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa“ című gyűjteményes munkájában. Berlin u. Leipzig, 1930.

selői voltak többségben, 1927-ben a 200 mandátumból csak 80-at tudtak a baloldali pártok megszerezni.

A Nyugat »big four«-ja közül három: Olasz-, Francia- és Angolország ugyanebbe a csoportba tartozik és — bár már a választó vonal tulsó oldalán áll —, nincs tőle messze a negyedik nagyhatalom: Németország sem.¹

Olaszország háboru utáni agrárpolitikájában a földbirtokmegosztás reformja — úgy látszik — a második sorba szorul a gazdasági önellátás megteremtését biztosító többtermelés célkitűzése mellett. Ennek érdekében a Pó-vidék hatalmas beruházásokkal, fejlett öntözőkultúrával dolgozó mezőgazdasági nagyüzemeit nem szabad megbolygatni, Középső-Olaszországban meg a bérleti rendszer elterjedt volta fölöslegessé teszi az állami beavatkozást. De azért a földhözjuttatás munkája se szünetel, amire kivált az ország latifundiumos délvídekén van szükség. Kielégítése azonban mindig a magántulajdon elvének tiszteletben tartásával történik.

Franciaországban, ahol a birtokmegosztás egyenlete-sebb és a népesség stagnálása miatt a birtoktalanok száma sem szaporodik a társadalmi ellentéteket kiélesítő és a reformot sürgető ütemben, a súlypont a kis családi otthonok megteremtésén van. A célkitűzés és két főeszköze: az elővásárlási jog alkalmazása és az olcsó hitel, folytatása a háború előtti elgondolásnak.

A brit királyság a háború előtt, kivált Irországban nagyarányú földbirtokpolitikát folytatott. A mai Anglia hivatalosan inkább csak a háztartást megkönnyítő kis kerteskék keletkezését segíti elő kisajátítással és állami támogatással. A liberális párt radikális földreformtervét, amely a föld államosítását és a mezőgazdasági üzemek állami ellenőrzését követelte és ilyenformán a liberális-mus elveivel vajmi kevés köze volt, a párt bukása eltemette ugyan, de az élet állami beavatkozás nélkül is elvégzi a kiegyenlítés munkáját: a valutáromlás, a súlyos adóteher,

¹ L. S. Strakosch: Das Agrarproblem im neuen Europa. Berlin, 1930. 112—117. l.

K. Schewe: Bodenreform u. Bodenreformparteien in England. Jena, 1925.
Dr. Herr: Englische Agrarreformpläne. Berlin, 1927.

menekülés az eladósodástól, a kisajátítástól való félelem sok nagybirtokost vitt és visz rá, hogy földjéből jókora darabot eladjon.

Látnivaló, hogy az államok most tárgyalt csoportjának futtában bemutatott földbirtokpolitikáját mérséklet, itt-ott túlságba menő tartózkodás jellemzi. Kevésbé volt óvatos az államok más csoportja.

Az orosz földreform merészsége természetesen tútesz minden más államén. Ismertetésének azonban itt nincs helye: az orosz határokon átszivárgó híradások nem látszanak pontosaknak, s ott tulajdonképpen nem is földreform megy végbe, hanem az antikapitalista világfelfogás érvényesítése minden téren, a földtulajdonnal szemben is. A szovjet elgondolása szerint a föld magántulajdona megszűnik, területe kártalanítás nélkül — de nem tulajdon, hanem visszavonható haszonélvezet címén — azok kezébe megy át, akik meg tudják és meg akarják művelni. Ez az élv azonban — legalább is az első években — pusztán elmélet maradt. A valóságban érintetlenül hagyták azoknak a földdeknek a magántulajdonát, amelyeket a bolsevizmus kitérőse után a parasztság önhatalommal és tervszerűtlenül a nagybirtokból kezébe vett.

A kommunista termelési formákkal való kísérletezések, amelyek közül talán legérdekesebb volt és legtetszetősebb is látszott állami nagyüzemek útján gondoskodni a városi lakosság szükségletének kielégítéséről, — csődöt mondtak: az egész terület 0.2%-át se tudták kezelésbe venni. Csődöt mondott az állami gabonamonopólium is, amely a parasztoktól olcsó áron akarta elvenni a termésnek saját szükségletüket meghaladó fölöslegét. A gazdák ugyanis egyszerűen csak annyit kezdtek termelni, amennyi épen maguknak kellett. Így aztán hamarosan föl is hagytak e kísérletezéssel s már 1922-ben olyan törvényt hoztak, amely az állam tulajdonjogát csak elvben tartotta fenn, de a tényleges birtokosok haszonélvezeti jogának érintetlenségét elismerte.¹ Újabbban azonban — úgy látszik — me-

¹ Dr. W. Schiff: Die grossen Agrarreformen seit dem Kriege. Wien, 1926.

gint erősebb eszközökkel folyik a föld magángazdasági rendszere ellen az irtóháború.

De a többi államok közt is nem egy elfeledkezett arról a komoly igazságról, hogy mélyreható földreformot csak nyugodt időkben szabad alkotni. Nem egy közülük fölibe helyezte a politikai, sokszor csak vélt célszerűséget a gazdasági észszerűségnek és meggondolatlan erőszakkal nyult bele a magántulajdon rendjébe, nem számolva a közgazdaságnak okozott károkkal.

A cseh-szlovák államban például az 1918. évi törvény zár alá veszi az összes birtokokat, amelyek mezőgazdasági területe a 150, egész területe a 250 hektárt meghaladja. A jugoszláv királyságban az 1919. évi ukáz kisajátítja mindazokat a birtokokat, melyek mezőgazdasági területe — a körülmények szerint — a 100—500 holdat meghaladja. Rumánia 1918. évi rendelet-törvénye és 1921. évi törvénye a Regátban az 500 hektárnál, de Erdélyben már a 287.5 hektárnál nagyobb birtokok kisajátítását rendeli el. S ez a maximum Erdélyben leszállítható 5.75 hektárig, sőt városok határában nincs is kisajátítás alól mentes terület. Lengyelország 1925. évi törvénye szerint általában a 180 hektárnál, városok határában a 60 hektárnál, sőt az oroszokta vidékeken már a 35 hektárnál nagyobb birtokok kisajátíthatók. Esztország 1919. évi agrártörvénye, amelyen erősen érzik az orosz agrárforradalmak hatása, állami földbirtoktartalék képzése céljára minden állami és koronajószágot, minden »Rittergut«-ot — ez a németek ellen irányul —, minden, jogi személy tulajdonában levő birtokot és minden egyházi birtokot állami tulajdonba vesz, még pedig élő és holt leltárúkkal együtt. Hasonló ehhez az 1920. évi lettországi törvény, amely azonban a korábbi tulajdonosnak 50 hektár maradékföldet meghagy. Litvánia 1922. évi törvénye kisajátít minden 80 hektárnál nagyobb gazdaságot és elkoboz minden birtokot, amelyet az orosz cár vagy kormánya adományozott: olyan intézkedés, amelyet az orosz zsarnokság alatt sokat szenvedett litván nép gyűlölete diktált.¹

¹ Broedrich: Die Agrarreform in Litauen. Sering i. m. 137. l.

A birtokegyenlőség megvalósításában legmesszebbre Bulgária megy, amely 1921. évi törvényében 30 hektárban állapítja meg a földbirtok maximumát, az ezt meghaladó területet állami tulajdonba veszi. A valóságban azonban ez a földreform nem valami radikális újítás, hiszen Bulgáriában a háború előtt sem igen volt más, mint parasztbirtok: 800 ezer gazdaságból mindössze 900 volt nagyobb 100 hektárnál, a terület 6.6%-a.

Németország 1919. évi törvénye megszünteti a hitbizományt és kisajátíthatónak mondja ki a 100 hektárnál nagyobb birtokok területét, de csak azokban a kerületekben, ahol arányuk az egész terület $\frac{1}{10}$ részét meghaladja és itt is csak a kerület összes nagybirtokterületének legfeljebb $\frac{1}{3}$ része mértékéig. Hogy egyébként ez az egyenletesebb birtokmegosztáson túlmenő fontos célokat is kitűző reform mennyit tud e célokból beváltani, azt Németország pénzügyi és belső politikai jövődjéje fogja eldönteni.

Az államok e második csoportjának tagjai erőszakosabban nyultak bele a magántulajdon rendjébe, mint Magyarország. Beavatkozásuk nemcsak azért kiméletlenebb, mert a meghagyható birtoktestek maximuma alacsony, sőt bizonyos birtoktípusokat (korlátolt forgalmu, jogi személyek, egyházak kezében levő birtokok, hitbizományok) helyenként teljesen fölsziv az állam birtokpolitikája, de azért is, mert a birtokmaximum korlátjának merevsége nem mindenütt számol a megmaradó rész életrevalóságával. Azután: sok helyen az erdőbirtokot is elveszik, pedig kipróbált közgazdasági igazság, hogy az erdőbirtokot okszerűen csak nagyban lehet művelni és ennél fogva kisemberek földhözjuttatására nem lehet fölhasználni. (Nem is társadalmi vagy gazdasági célt szolgált az erdőbirtok elvétele, hanem a nemzetiségi kisebbséghez tartozó erdőbirtokosok tönkretételére tört.) Végül kiméletlen beavatkozást jelentenek e reformok a magántulajdon rendjébe azért is, mert az elvesztett területekért helyenként kártérítést vagy éppen semmit sem fizetnek, vagy olyan csekély mértékűt, hogy kisajátításuk elkobzás-számba megy.

Ez a megállapítás nem vonatkozik a nyugati államokra és természetesen Magyarországra sem. Hiszen nálunk a kisajátított területekért a törvény és a független bíróság teljes kártérítést állapít meg, amelynek $\frac{2}{3}$ része készpénzben, $\frac{1}{3}$ része pedig 4%-os kamatozása, 50 év alatt törlesztődő kötvényekben kerül kifizetésre.¹ Ellenben éppen azokban az országokban gondolnak legkevésbé az elvett birtokok árának megfizetésére, ahol legnagyobb magánterületekre tette rá az állam a kezét, — ami különben egészen logikus. Nagy területek elkobzása és a lehető legkisebb kártalanítás: ez a politika »lex minimi«-je. Lett- és Esztországban nincs kártérítés. Litvániában a tervezett csekély kártérítést is meghiusította a valuta leromlása. Lengyelországban a valóságos érték $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ -a kerül visszatérítésre, de ennek is csak 20—50%-a készpénzben. Csehszlovákia csak $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{10}$ részét fizeti meg a valóságos értéknek és tartozását készpénz helyett 4%-os állami kötvényekben is leróhatja. Rumániában a kártérítés a Regátban $\frac{1}{10}$ -ét, $\frac{1}{20}$ -át, sőt egyes adatok szerint csak $\frac{1}{50}$ -ed részét teszi a valóságos értéknek és ez sem készpénzben kerül lerovásra, hanem Rumánia pénzügyi viszonyai közt meg lehetőségen problematikus értékű, 5%-os kamatozást ígérő kötvényekben. A jugoszláv királyságban az elkobzott földekért eddig egy fillér kártérítést sem fizettek.

Nagyjában ezt a képet lehet rajzolni a földbirtokpolitikai tevékenység amaz irányáról, amely a földhözjuttatáshoz szükséges területek előteremtését munkálta. Feladni kell már most arra a kérdésre is: hogyan füst a mérleg másik oldala, — az állam kezébe került föld elosztása milyen vezérelvek szerint történt?

Az imént már rámutattam arra, hogy a háború után a földreform első mozgatója nem annyira a gazdasági érdek, mint a hadiszolgálat megjutalmazása, kárpótlása és ezáltal meg nagy tömegek földhözjuttatásával a még forrongó hangulatú társadalmak megnyugtatása.

Magyarország a háború hőseivel szemben — nem

¹ Kenéz: Die Agrarreform in Ungarn. Sering i. m. 274. l.

szólva az egész külön kategóriát alkotó vitézi telekről, amelynek méltatása nem a földbirtokpolitika körébe tartozik — akként igyekezett köteleességét teljesíteni, hogy a törpebirtokhoz juttatottak sorában elsőbbséget biztosít a hadirokkantoknak és a katonák hátramaradottjainak. Még pedig a hadirokkantoknak akkor is, ha nem földművesek, de készségük van a földművelésre. Egyenlő körülmények között az arany és ezüst vitézsi éremtulajdonosoké az elsőbbség. Jogcimek szerint 1929 elejéig a földhöz juttatott 403.980 igényjogosult (e számban nincs benne az említett időpontig kiosztott 258.378 házhely) a következőképpen tagozódott:

arany vagy ezüst vitézsi érem tulajdonos	2.636
hadirokkant	29.914
hadiözvegy	25.634
fejnőt hadiárva	1.015
tovább szolgáló katona	2.100
közszolgálati alkalmazott	3.734
kisiparos és ipari munkás	40.920
földnélküli mezőgazdasági munkás	184.583
törpe- és kisbirtokos	113.444

Látni, hogy a magyar földreform a katonai érdek hála- és társadalmi érdekkövetelte jutalmazása mellett nem engedte elhomályosulni a szakértelem gazdasági parancsát sem. Ellenben sok államban ez a parancs csak halkán szólal meg, vagy éppenséggel elnémul a katonák kielégítésének vezérszólama mellett. A katonai szolgálatnak a földhözjuttatásnál föltétlen elsőbbséget ad Ausztria, Litvánia, Eszt- és Lettország, a jugoszláv királyság, Csehszlovákia és Rumánia. Litvánia annyira megy, hogy a hadi önkénteseknek ingyen is juttat földet, Csehszlovákia meg a legionáriusokat támogatja különös figyelemmel, épp úgy mint Jugoszlávia a dobrovoljácokat (az osztrák-magyar hadseregéből átszökött hadiönkénteseket). Az előbbieket a Csallóközben, az utóbbiakat a volt Délmagyarországon, a cseh,

¹ Kenéz: i. m. 271. l.

illetőleg a szerb állameszme határőreiként szeretnék fenn tartani.

Lengyelországban a hadiérem jogcíme a második helyre kerül: az első a fölosztott birtok volt bérlőit és munkásait illeti. Ellenben külön hangsúlyozott igényt kapnak a földre az idegenből hazatért lengyelek. Ez a politikai szempont Bulgáriában oly nyomós, hogy a hazamenekült bulgárok földhözjuttatási jogcíme minden mást megelőz. Viszont a hadiérdem nem jön külön tekintetbe, nyilván azért, mert a világháborúban, vagy az azt megelőző háborúk valamelyikében majdnem minden bulgár részt vett. Finnország is ama kevés állam egyike, amely a katonai érdemet nem jutalmazza, — de logikusan nem is jutalmazhatja azokat a fiait, akik halálos ellensége: Oroszország hadseregében voltak kénytelenek szolgálni. Viszont a finn földreform juttatja legtisztább kifejezésre a gazdasági követelményeket: földet ott csak hozzáértő és elegendő tőkés ember kaphat.

Sajnos, ez az ideális szempont a háború utáni földreformokban ritkán és kis mértékben érvényesül. Elnyomják a politikai célkitűzések, amelyek néhol már a sokszor egyébként kétséges hadiérdemek jutalmazásának módjánál és körülményeinél is kiütözköznének. Tagadhatatlan: voltak államok, amelyek a háború után sem tértek le, vagy legalább is nem kanyarodtak túl messze az előtte követett útról. Van azonban egy másik nagy csoportja az országoknak, amelyekben a páris környéki kényeszerű békeszerződések végrehajtása nemcsak az államhatárokon, de a gondolkodás belső fórumán is megdőbbentő eltolódásokat okozott. A felfogás megváltozása a jogtiszteletről, az állam kötelességeiről az alattvaló iránt, a legegységesebb szabadságjogok, az egyenlőség lábaltiprása nemcsak a polgári és politikai, de a gazdasági élet minden ágában és nem utolsósorban a földbirtokpolitika terén is, néhol alattomosan, az áldemokrácia jelmezében, másutt nyílt brutalitással és cinizmussal: világossá teszi, hogy a békediktátumok által életrekellett és felduzzasztott államalakulások birtokpolitikája épp oly kevésbé hasonmása a háború előttinek, mint államszerve-

zetük. E szerződések az eddigieknél sokkal tarkább etnikájú országokat tákoltak össze és bennük nemzetiségek millióit szolgáltatották ki hatalomra jutott fajok önzésének, amelyek a nemzetiségi tagoltságban rejlő veszedelmet a nemzetiségek kiirtásával akarják megsemmisíteni. És mint-hogy ezek az úgynevezett kisebbségek nem egyszer a többséget jelentik: Csehszlovákiában a népesség mindössze 46%-a cseh, Jugoszláviában 41%-a szerb, — nagy erőket kell e célból mozgásba hozni minden téren, a földbirtokpolitika terén is, ha e nagy tömegeket össze akarják zúzni. És ezt annál kiméletlenebbül teszik, mert mint ujdonsült gazdák az eddig nélkülözött hatalom mohó kiélvezésében még annyira sem tudnak mértéket tartani, hogy saját távolabbi érdekeik fölismérésére képesek lennének. Éppen ezért a fenhéjazás, könyörtelenség és államéleti tapasztalatlanság olyan különös keverékét látjuk egyik-másik földreformban, amely előtt értetlenül áll meg a közgazda és csupán lélektani indító okokban és politikai törekvésekben láthatja magyarázatukat. A gyűlölet és bosszú lelki motívuma koboztatta például Litvániában el az orosz kormány adományozta hitbizományokat. Ami pedig a politikai törekvéseket illeti: érdekes és tanulságos végigtapogatni megnyilvánulásuk módjait és logikai schémákba csoportosítani eszközeiket:

Vannak országok, ahol magukban a jogszabályokban van meg a kisebbség leterítésére szánt bunkó. De itt további különbségeket kell tenni: néhol e szabályok egyenesen megmondják céljukat (a jugoszláv földreform alapukája, — az 1920. évi lengyel annullációs törvény), más-hol bár elbujtatva, de biztos iránykitűzéssel jelentkeznek bennük e törekvés, pl. a következő eszközökkel: bizonyos birtoktípusok teljes kisajátításának elrendelése (eszt- és lettországi »Rittergut«-ok), egyes birtokpolitikai célokra nem is alkalmas művelési ágak területének állami tulajdonná nyilvánítása csak azért, mert azok a halálra szánt nemzetiségek kezén vannak (erdők elvétele az eszt, lett, cseh, jugoszláv, rumániai reformok során), kisebbséglakta vidékekre és nemzetiségek kezében levő birtokkategóriákra

kiméletlenebb kisajátítási és alacsonyabb kártérítési elv megállapítása (Cseh-Szlovákiában, Rumánia erdélyi részében), az igénylők egyes kiszemelt csoportjainak elsőbbségben részesítése (cseh legionáriusok, szerb dobrovoljácok). De föl lehet örölni a kisebbségeket a külső egyenlőséget látszat szerint biztosító jogszabályok mellett is, azok egyenlőtlen, a kisebbséget könyörtelenül sújtó végrehajtásával, amire az utódállamokban a magyarsággal, vagy a lengyelek részéről a németekkel szemben Pomerellenben bőségesen adódnak példák.¹

A faji célú földbirtokpolitika eszközeinek e schematikus csoportosítása azonban nem mutatja meg elég világosan alkalmazásuk módját és mértékét. Erről csak akkor kaphatunk tájékoztatást, ha egyenként, bár csak egy futó tekintettel is, megnézzük a velük élő országok agrárreformjainak ezt az oldalát:

Lengyelország nyugaton, a hágai bíróság megbélyegző ítélete ellen is ezrével vette el aránytalanul csekély kártérítés mellett azoknak a német telepeseknek a birtokát, akik annakidején a porosz Ansiedlungskommissiontól kaptak földet, de a telekkönyvi tulajdonjogot csak a fegyverszünet után kapták meg. Keleten és délen meg nemcsak a német, de az orosz és ukrán bérlőket is kiforgatja birtokaikból. Végül pedig és ebben is hasonlít a lengyelek *modus procedendi*-je az utódállamokéhoz, állampolgárságuk elismerését megtagadja, kiutasítja őket és birtokukat, mint külföldiét, elveszi. Az agrárreform ürügye alatt a nemzetiségekkel három fronton is folytatott harcot megértjük, ha tudjuk, hogy a 15 millió lengyellel szemben 7 millió ukrán meg fehérorosz és jó 2 millió német áll.

Litvánia földreformja is kétfelé hadakozik kisebbségeivel. Nemcsak az orosz eredetű nagybirtokot kobozza el, de a Wilna-vidék lengyelségétől is kisajátítja — számba nem vehető kárpótlás ellenében — a 150 hektárnál nagyobb birtoktesteket. Eszt- és Lettország németellenes agrárre-

¹ Fr. Hellwege: Agrarverfassung u. Agrarreform in Polen. Sering i. m. 202. s. köv.

formjáról már szoltam és áttérhetek az úgynevezett utódállamok földreformjainak bennünket legközelebről érdeklő kisebbségi vonatkozásaira:

Cseh-Szlovákia nem agrárius jellegű ország, nem a földre éhes nagy tömegek mohó vágya követelte ott a radikális földreformot, hanem az ultranacionalista városi elem, amely kisebbség létére is — akár csak a szovjet városi proletáriátusa az orosz parasztot — terrorizálni tudta a vidéket — és belehajszolni olyan végzetes földbirtokpolitikába, amelynek célját cseh államférfiak a nemzetiségek megsemmisítésével Cseh-Szlovákia nemzeti állammá tételében jelölték meg. A cseh agrártörvények hallgatnak e célról, de világossá harsogják a politikusok, hivatalnokok, a végrehajtás módja és eszközei. A földreform legfőbb szerve, a földhivatal, nacionalista alkotás: 12 tagú intéző-bizottságában, sőt nagylétszámú tisztikarában sincs egy magyar sem, ami annál súlyosabb következtetésekkel jár, mert szakemberek ítélete szerint e hivatal önkényes és hatalmaskodó bürokratizmusa valósággal ritkítja párját. Ultranacionalizmusa kitör a föld elvételénél és kiosztásánál egyaránt. Az erdőt és a 250 hektárnál nagyobb birtokokat a magyaroktól és kisebb részben a németektől ragadta el (magyar kézen volt e birtokok 85.4%-a), de a földhözjuttatottak közt magyar csak elvétve akad. Ellenben bőven mérte a földet a szinmagyar földre telepített cseh legionáriusoknak. Minthogy éppen a nagyobb birtoktesteket a magyaroktól vették el, csak logikus, hogy minél nagyobb a birtok, annál alacsonyabb a kártérítés mértéke, amely általában $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{10}$ része az elvett értéknek és készpénz helyett 4%-os kötvénnyel is fizethető. A reformnak egyébként pártpolitikai következményei is voltak: a cseh agrárpárt, amely a földhivatalban döntő befolyásra tett szert, a földhözjuttatott kisemberek nagy tömegével növelte választói táborát.¹

Talán még brutálisabban, mert nyiltabb eszközökkel

¹ W. Flöter: Die Bodenreform in der Tschechoslowakischen Republik. Sering i. m. 237. l.

dolgozik a másik két utódállam agrárreformja. A jugoszláv földreform alapukáza első szakaszában világosan megmondja, hogy csak a szerbek, horvátok és szlovének tarthatnak számot földre. Pedig a földigények kielégítésére a földet, természetesen az erdőket is, éppen a magyaroktól szedték el, akik tehát két oldalról is örökötek, még pedig annál rohamosabban, mert ezideig, több mint 10 év eltelte után, egy dinár kártérítést sem kaptak, ellenben az elvett, helyesebben, elkobzott földek adóját ma is a volt tulajdonosok fizetik. A reform irányát különben világosan mutatja, hogy magában a Vajdaságban több területet sajátítottak ki, mint a többszörösen nagyobb Szerbiában, Boszniában és Hercegovinában együttesen. A földreform céljára igénybe vett terület nagysága hektárokból:

Szlavóniában	27.240
Horvátországban	195.311
A Vajdaságban	258.243
Szerbiában, Boszniában és Hercegovinában	253.352

A nacionalizáló földbirtokpolitika eszközeinek könnyörtelenségében nem marad a másik két utódállam mögött Rumánia sem, aminek ránk nézve azért van súlyos jelentősége, mert tudvalevőleg az új határmegállapítás ezen a részen szakított el tőlünk legtöbb magyart: 1.7 milliót. A háború előtt Erdélyben 18%-ot foglalt el a nagybirtok területe, Rumániában 38%-ot. És a jobbágyság felszabadítása a magyar uralom alatt a Királyhágón túl háromszor-négyszer annyi oláhot tett földbirtokossá, mint magyart. Se társadalmi, se faji szempontok nem követelték tehát azt az embertelenséget, amellyel Rumánia az agrárreformot Erdélyben szabályozta és végrehajtotta és amelyet előadásom korlátai miatt csak egy-két példában mutathatok be. A megváltás alól mentes terület maximuma — láttuk — Erdélyben csak körülbelül félakkora, mint Ó-Rumániában. De különféle zavaros és önkényesen magyarázható rendelkezésekkel még ezt is le lehet szállítani 10 holdig, sőt városok

¹ Dr. L. Fritscher: Agrarverfassung u. agrarische Umwälzung in Jugoslawien. Sering i. m. 328—329. l.

határában nincs is kisajátítás alól mentes terület. Így jutatták magyar rokkantak és hadiözvegyek egy holdas parcellácskáit oláh kézre. Az agrárreform végrehajtásában szokásos egyenlőtlen jogalkalmazás sűrű eseteiből csak egy-két kirívó példára mutatok rá. A magyar egyházak földjét — még ha nem érte is el területe a törvényben biztosított minimumot — nem egyszer elkobozták a templommal és a paplakkal együtt. (Szamos-Krassó, Maroszentimre stb.) A »Csik vármegye magánjvai« néven ismert, közművelődési és közjótékonyági célokat szolgáló, legnagyobbrészt erdőből álló 62.500 holdas birtokközösségre az agrárreform rátette a kezét — ellenben nem érintette a hasonló célú nászódi alap félmillió és a volt bánági határörvidéki ezred negyedmillió holdas birtokát, mert ezek oláh nacionalista célokat szolgáltak — már az »elnyomó« magyar uralom idejében is.

Az Erdélyben elvett nagyobb területekért természetesen kisebb kártérítés jár: a kártérítés mértéke itt csak félakkora, mint a Regátban és kb. $\frac{1}{20}$ -át jelentené a valóságos értéknek, ha készpénzben fizetnék és nem kétes értékű állami kötvényekben. Külön fejezet a magyar telepések földjének elkobzása, akik a háború előtt évekkel hosszabb lejáratú törlesztésre kapták a magyar államtól parcellákat, de a telekkönyvi tulajdonjogot csak a teljes letörlesztés után irhatták át. Ez az átírás elhúzódott sok esetben a háború miatt, majd pedig az elszakítás következtében nem is volt rá mód. Ez alapon a rumán kormány mindezeket a parcellákat állami tulajdonnak jelentette ki és vagy egészen elkobozta, vagy a törvényes minimumon alul maradó, megélhetésre elégtelen darabkát hagyott csak meg belőlük. Az elkobzott földekért egy banit sem akart fizetni. A telepések panaszát a Népszövetség tanácsa tárgyalás és a telepések megkérdezése nélkül olyan egyezséggel intézte el, amelynek alapján — a rumán kormány önkényes magyarázata szerint — a vagyonszertett telepések a föld egy évi bérét jelentő koldusmorzsát kapnak. A helyzet jogi képe ugyanaz, mint a porosz telepések kiűzésénél Lengyelországban. Csakhogy ezek jogvitája egy esetben a hágai

Állandó Nemzetközi Birósághoz került, amely 1923. évi szeptember 10-iki ítéletében a lengyelek eljárását és ezzel természetesen a cseh, a szerb és oláh kormányokét is éles szavakkal a kisebbségi szerződés megszegésének ítélte. Igaz, hogy a Népszövetségi Tanács azóta okulva ez ítéleten, egyetlen agrárpert sem mert a hágai bíróság elé terjeszteni — ezért nem juttatta oda az erdélyi és bánági magyar telepesekét sem — és hogy a németek továbbra is a lengyelek üldözöttjei maradtak, de elkobzott földjük értékének $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ részét mégis megkapták.

Az utódállamok agrárreformja megegyezik abban is, hogy a kisajátítás és földhözjuttatás ügyét a nacionalizálás zavartalansága érdekében közigazgatási szerv intézi és nem független bíróság, mint nálunk. A párisi és st. germain-i szerződésekben ugyanis az utódállamok kötelezték magukat, hogy a kisebbségekhez tartozó állampolgáraikkal a szabadság és igazság elvei szerint fognak bánni. Ezeknek az elveknek lábbaltiprására a független bíróságot nem használhatták volna föl olyan könnyen, mint a pártos és engedelmes közigazgatási szerveket, amelyek befolyásos emberek meggazdagodási vágyának kielégítésére is alkalmasabbak voltak. Igaz, hogy pl. Rumániában 1924-ben több mint 600 agrárreform-megbizottat tartóztattak le hamisítás és csalás miatt.¹ Ez természetesen tartózkodásra int annak a statisztikai anyagnak a felhasználásában is, amit az utódállamok földreformjuk eredményeiről közzé tesznek. És e bizalmatlanságban nem az én magyar elfogultságom a hibás. Tekintélyes cseh, szerb meg oláh politikusok — köztük Maniu, Rumánia mostani miniszterelnöke —, köztisztviselők, hírlapok és folyóiratok jellemezték a saját hazájuk földreformját és annak adminisztrálását sokszor szinte a közölhetőség határát túllépő kifejezésekkel, amelyek közt még az enyhébbek sorába tartozik »a szégyenletes panama és csalás«. Sering berlini professzor Keleteurópa agrárpolitikájával foglalkozó, most megjelent gyűjteményes mun-

¹ *Etédi*: A földbirtokreform a megszállt magyar területeken. Budapest, 1929. 23. l.

kájában meg — amelynek hazánkra vonatkozó részét az ő megtisztelő felkérésére ez értekezés szerzője volt szerencsés megírni — az utódállamok földreformjának ismertetésével nem tartotta tanácsosnak cseh, oláh és szerb »benszülötteket« megbizni, hanem e célra külföldi szakembereket kért fel.

Egy az utódállamok földreformja abban is, hogy végrehajtása során a magyar egyházak, iskolák, egyesületek, alapítványok földjét elszedik. (Most folyik pl. a panasz a Népszövetség előtt a Csik vármegye magánjavi néven ismert 62.500 holdas vagyonszövetség fentebb szóvátett, rumán állami tulajdonná nyilvánítása miatt.) Mindez párosulva a magyarság jogainak elkobzásával a politikai és polgári életben, nyelvének használatában, vallásának gyakorlásában, kulturájának fenntartásában, a vérlázítóan egyenlőtlen elbánással a közigazdasági politika minden vonatkozásában, türhetetlenné teszi a magyarság számára az életet az utódállamok földjén és kivándorlásba kergeti őket, Csehországban és Jugoszláviában ötször akkora a magyarok aránya a kivándorlók közt, mint a népességben. Rumániában 1928-ban a magyarok kivándorlási coefficientense 32-szer akkora volt, mint az oláhoké. És ez nem valami elszigetelt jelensége a háború utáni Európának. Nemcsak a trianoni Magyarország fogadta be az elszakított területekről elűzött magyarok százazreit — a Menekültügyi Hivatal már 1922 elején majdnem $\frac{1}{4}$ millió menekült magyart mutatott ki, leszámolva azzal, hogy e természetes kötelességének teljesítése a munkanélküliség és a nyugdíjterher emelkedésével jár: a nyugdíjterhek a háború előtt költségvetésünk 3%-át tették, — ma megötszöröződve a kiadások 15%-ára emelkedtek. De százezrével menekültek más népfajok tagjai is fajtestvéreik uralma alá. Németország 1 millió, nagyrészen lengyelülözötte német előtt nyitotta meg határait, Bulgária 17 ezer menekült családot telepített le 60 ezer hektáron, Görögország pedig $\frac{3}{4}$ millió lelket számláló 184 ezer görög családot 813 ezer hektáron. Ilyenformán akarják azt az asszimilációs elméletet érvényre emelni, amelynek még a Népszövetségben is akadt meglehetősen nyers hangoztatója Mello Franco személyében, még pedig —

sajnos — egy-két tekintélyes európai államférfi együtt-
érzése, vagy legalább is csendes belenyugvása mellett.
Sajnáltni lehet, hogy ez az elmélet, amely a faji géniusz
nélkülözhetetlen szerepét az emberiség haladásában föl-
ismerni képtelen, éppen a nemzeti jogvédelem fórumán szó-
lalhatott meg, holott az emberi és állampolgári jogok
külső, nemzetközi védelmének annál hatékonyabbnak kel-
lene lennie, minél kiméletlenebb és kivédhetlenebb a jog-
fosztás magán az államon belül.¹ És nem lehet ezt menteni
a multa hivatkozással sem. A háború előtti porosz és ma-
gyar földbirtokpolitika fajpolitikájának — láttuk — véde-
kező, még pedig erőtlennül és eredménytelenül védekező
jellege volt és az igénybe vett földeket mindig teljes
kártalanítás ellenében és csak a szabadforgalomban sze-
rezte meg. Az annyit támadott 1908. évi porosz kisajátí-
tási törvény mindössze három jelentéktelen esetben ke-
rült alkalmazásra.

* * *

Nagyjában ezek voltak a háború utáni földreformok
vezérmotívumai. Megszólaltatásuk után csábító, sőt szüksé-
gesnek látszó föladat volna gazdasági és társadalmi hatá-
sokról, meg pénzügyi lebonyolításuk módjáról és ered-
ményeiről, vagy eredménytelenségéről is beszámolni. Hi-
szen ezek a hatások már csak a megmozgatott földterüle-
tek roppant nagysága miatt is óriási sugarú körökben ver-
nek hullámot: egyes államokban a művelhető terület 48—
56%-a indult meg — csak Kelet Európában 25 millió hek-
tárnyi föld: majd háromszorosa csonka-Magyarország egész
területének. E 25 millió hektárnyi területnek több mint
 $\frac{1}{4}$ része — jellemző adata ez a gazdasági célkitűzést mellé-
kesnek tekintő földreformoknak — erdő, amint ez kitűnik
Sering² rendkívül érdekes összeállításából:

¹ C. G. Bruns: Grundlagen u. Entwicklung des internationalen
Minderheitenrechtes. Berlin-Steglitz, 1929.

² Sering: Die Umwälzung d. Agrarverfassung. I. m. 28. l.

	Igénybe vett terület		Az igénybe vett területből		
	millió ha	az egész terület %-ában	állami tulajdonba került erdő	a régi tulajdonos kezén maradt	új gazda kezébe került
millió hektár					
Finnország - - -	1.5	4	—	0.9	0.6
Esztorország - - -	2.3	48	1.1	0.5	0.7
Lettország - - -	3.7	56	2.1	0.2	1.4
Kelet-Németország	0.4	2	—	—	0.4
Litvánia - - - - -	0.8	15	0.1	—	0.7
Lengyelország - -	1.5	4	—	—	1.5
Csehszlovákia - -	4.0	29	2.0	0.1	1.9
Ausztria - - - - -	0.02	—	—	—	0.02
Magyarország - -	0.7	7	—	—	0.7
Jugoszlávia - - -	2.0	8	0.5	1.0	0.5
Románia - - - - -	6.0	20	0.9	—	5.1
Bulgária - - - - -	0.2	2	—	—	0.2
Görögország - - -	1.3	9	—	0.5	0.8
Összesen - - - - -	24.4	11	6.7	3.2	14.5

Azonban a beszámoló túlnőne ez irás keretein, aligha
maradhatna meg a politika mesgyéjén innen és időelőtti
is lenne. A pénzügyi lebonyolítás sok helyen nem történt
még meg, itt-ott meg sem kezdődött. A reformok hatása
pedig még ott sem bontakozhatott ki egész jelentőségében,
ahol teljesen elkészültek vele. Különben is az átmeneti
idő már csak azért sem lehet helyes ítélet alapja, mert a
háború utórezgéseinek még sokáig megéreződnek. És itt nem-
csak az új gazdaságok felszerelését megnehezítő tőke- és
anyaghiányra gondolok, hanem arra is, hogy esztelenül
fölszabdalták a gazdasági organizmus legfontosabb ideg-
szálait, a vasuti vonalakat és a kipróbált kereskedelmi szer-
vezetek hálózatát, sőt az elzárkózás politikáját érvényesítő
kereskedelmi és vámszerződések még annak is útját állták,

hogy a nemzetközi érintkezés vékony fonalai azokat anynyira-amennyire összetoldozzák. Mindez természetesen az értékesítés nehézségein keresztül a termelés kedvezőlenebb alakulására viszen. Azonban a földreformok után az első években jelentkező alacsonyabb termésátlagoknak nemcsak ebben van a magyarázata. Az átmeneti években a tanult és tőkével rendelkező nagybirtokos is kevesebbet termelt: alaposabb műveléstől és költségesebb beruházástól visszattartotta a kisajátítás feje fölött lebegő Damoklesz-kardja. Visszatükröződik ez a tényezők hatása a magyar terméseredményeken is:

		Átlagtermelés métermázsában hektáronként										
		1911/15	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	
Búza	13.0	9.6	12.3	10.5	13.8	9.9	13.7	13.6	12.9	16.1		
Rozs	11.6	8.6	10.8	9.5	12.2	8.5	12.0	11.4	8.9	12.7		
Árpa	13.4	9.2	9.7	10.4	13.0	7.9	13.4	13.1	12.7	16.2		
Tengeri	17.2	15.6	9.2	12.5	12.9	18.9	20.8	18.3	16.3	11.9		
Burgonya	78.9	81.5	46.4	51.4	51.5	62.0	88.6	74.8	77.2	55.5		
Cukorrépa	250.1	204.4	130.4	169.8	167.5	187.5	231.8	228.2	225.6	214.9		

Az utódállamokban meg a magyar nagybirtok ellen a jog fékjének meglazításával folytatott irtó háború nagy gazdasági értelmiséget vont el a földműveléstől. (Ennek jelentőségét érdekesen szemlélteti az az adat, amely szerint a nagybirtok földarabolása Lengyelország buza, rozs, árpa és zab termését évi 2 millió métermázsával csökkentette.)¹ Viszont a helyükbe lépett kisbirtokosok jórésze se elég tőkét, se elég hozzáértést nem tudott a gazdaságba magával vinni. Ez annál sürűbben fordult elő, mert a kedvezményes áru föld olyanokat is a mezőgazdaságba állított, akiknek ezelőtt a mezei gazdálkodás eszükbe sem jutott. A föld ingyen vagy olcsón megszerezhetése különben is elhomályosítja a rentabilitás elvét: a gazda unottan, éppen csak annyit művel meg a földből, amennyi a maga megélhetésére kell. Innen van, hogy az új parcellák egy része parlagon marad, sőt akárhányszor egész területe is, mert a pályatévészett új gazda eladja a földet és árával kivándorol, vagy visszamegy a városba. Meg azután szükségképpen sülyesztenie kellett a gazdálkodás szintjét a termelés érdekével nem törődő fajpolitikának már azért is, mert a régi földjükön a gazdálkodás módját ismerő, gazdasági felszereléssel rendelkező, szorgalmas, takarékos, hozzáértő gazdák helyébe akárhányszor a földet nem ismerő és nem szerető, tőke nélkül szükölködő, rest és műveletlen új gazdákat ültetett. Így történt ez Lengyelországban, Eszt- és Lettországban, a németek, Rumániában, Jugoszláviában és Cseh-Szlovákiában a magyarok és németek rovására.

Ez magyarázza meg, hogy a földreformok a háború után nemcsak a gazdálkodás típusbeli minőségét változtatták meg: a szemtermelést hátrább szorította az állattenyésztés és takarmánykultúra, ami a föld elaprózódását nyomon szokta követni² — de sok helyen mennyiségbeli

¹ Dr. A. Schubert: Die Entwicklung der Posener Landwirtschaft seit 1919. Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Polen. Posen, 1928.

² Érdekesen mutatja ezt meg Esztország példája, ahol a rozs, az ország főterménye, a háború előtti termésmennyiségnek csak 93%-át érte el, de pl. a szarvasmarhaállomány majdnem másfélszeresére emel-

eredményeit is megrontották. Cseh-Szlovákiában a söripár szempontjából is fontos árpa minősége lefokozódott, a világhíres felsőmagyarországi »uradalmi árpa« nincs többé.¹ Az állatállomány — főképpen a szarvasmarhatenyésztés — fejlődése csekély és az elkobzott nagybirtokokon nevelt kiváló tenyészállatok kipusztulása következtében minőség dolgában is leromlott.

Rumániában a buzatermelés átlaga hektáronként 1913-ban 14.1, 1928-ban 9.81 q volt. A tengeri 14 q-ról 6.29-re szállt alá és e termények minősége is az export lehetőségét veszélyeztető módon megsilányult. A háború előtt, azon a területen, amely ma Rumániát alkotja, 13.56 millió tonna búza, tengeri, árpa, zab és rozs termett, 1928-ban 8.97 millió tonna, a háború előtti mennyiségnek nem egészen $\frac{2}{3}$ -a. 1928-ban Nagyrumánia buzából nem is egészen $\frac{1}{50}$ részét tudta exportálni annak a mennyiségnek, amit a háború előtt a félakkora nagyságu Kisrumánia kivitt. Tengeriből se juttat felerésznyit se a világpiacnak, mint a háború előtt. A szántóföld főterményei közül egyedül az árpa kivitele emelkedett, de ez se kedvező tünet: azt mutatja, hogy az oláh paraszt a takarmányt nem a maga állataival eteti meg, hanem a külföldi piacra dobja, amelynek felvevőképességét az orosz árpa elmaradása növelte.

Jugoszláviában az ottani szakemberek a multhoz képest a szántóföldi termelés 50%-os csökkenéséről, a búza 14 métermázsás átlagtermésének 6—7 métermázsára lefokozódásáról és a cukorrépa, lóhere, kender és egyéb ipari és kereskedelmi növények kulturájának abszolút csődjéről adnak számot. A vizizsgálatot teljesen elhanyagolják (akárcsak a lettek az elkobzott »Rittergut«-okon) és ezáltal Délbácskában és Baranyában 120 ezer hold termőföldet súlyosztettek újra vissza ingovánnyá.² A fajállattenyésztés

kedett a háború előttinek. Dr. O. Korfes: Die Agrarrevolution in Estland u. Lettland. Sering i. m. 118, 119. l.

¹ Ottokar Heinsch: Die Landwirtschaft in der Tschechoslowakei. Berichte über Landwirtschaft. Neue Folge. Bd. VIII., Berlin, 1928.

² Etédi: A földbirtokreform a megszállt magyar területeken. Budapest, 1929. 40. l.

(lipicai ló, fajsértés, juh- és szarvasmarhatartás) teljesen megsemmisült.¹ Itt is épp úgy, mint Rumániában, nagy területek maradnak parlagon: az új gazdák otthagynak a földet, vagy csak a maguk fogyasztása követelte mértékben művelik meg.

A termésátlag és a termőterület csökkenése összezúgorította Európa jelentőségét a világpiac gabonaszükségletének ellátásában. A háború előtt Oroszország, Rumánia és Magyarország vagy 15 millió métermázsával több búzát vitt ki, mint az Északamerikai Unio, Kanada és Argentína együtt. Ma, amikor Oroszország akkori 92 millió exportja kiesett, a magyar szántóföld 60%-át elszakították és a több mint megkétszereződött területű Rumánia, mint kenyérgabonafölösleget produkáló ország, többé számba sem jöhet, az arány Európa rovására siralmasan megváltozott: 1928-ban Kanada egymaga körülbelül 80 millió q búzát exportált: vagy tizszer annyit, mint Magyarország és Rumánia együtt. Pedig a háború előtt ez a két ország egyes években nagyobb buzafölösleget termelt, mint Kanada. Amerika gabonadiktatori szerepét, amelynek elensúlyozása ma az európai agrárállamok egyik legsötétebb gondja, az orosz forradalom, a Páris környéki békék és az agrárreformok ugyancsak hatalmassá növesztették.

Amikor a reformok hatását összegezni próbáltam, igazán sokszor eszembe jutott az Irás egy sokat idézett szentenciája: »Ne föld meg a gödölyét az anyja tejében«, vagyis ne használd azt, amit a természet valamely szervezet életésére adott, annak elpusztítására. A föld rendeltetése, hogy mint az ember munkatere és a természet kincseinek tárháza, okosan felhasználva mindnyájunk fenntartására és boldogítására szolgáljon. Ezt a célt, a dánok prófétájának, Grundtvignek, a tanítását: »akkor leszünk igazán boldogok, ha kevés embernek lesz túlsokja és még ennél is kevesebbnek túlkevese«, a háború előtt általában igyekeztek megközelíteni és a háború után sem tévesztették

¹ O. v. Frangés: Die Landwirtschaft im Königreiche der Serben, Kroaten u. Slovenen. Berichte über Landwirtschaft. N. F. B. IV. Berlin, 1926.

szem előtt egyes államok. Bennük a földreform nyomán megnyugvás fakadt. Azonban, sajnos, nem egy állam hatalma a föld e természetes rendeltetésébe végzetesen avatkozott bele. És ezzel százezrek lelkében keltett keserőséget, százezreket szakított el a földtől, fosztott meg otthonától, sőt hazájától is. Megrendítette az állami élet etikájába, a jogrend és magántulajdon elvének szentségébe vett hitet, a bizalmatlanság, elkeseredés, meg gyűlölködés olyan légkörét teremtette meg, amelynek feszültségében lehetetlen a békés és eredményes együttműködés. Megnyugvás helyébe a mostani állapot ideiglenesként tekintésének izgató érzését ültette a lelkekbe: az egyik részben a félelmet a zsákmány elvesztésétől, a másikon az óhajtást a változás, az in integrum restitució után. Nemes gazdasági és társadalmi szempontok tárgyi és közérdekű követeléseit alárendelte alacsonyabbrendű szubjektív faji hatalmi céloknak. Ezzel lenyomta a termelés szintjét, vagyinosodás helyett szegényedésre vitt, klasszikus példákkal igazolta amaz elv helyes voltát, hogy földreformot csak nyugodt időkben szabad alkotni és még szorosabbra kovácsolta a láncokat, amelyeket az amerikai termelés lendülete a háborútól, forradalmaktól és a földreformtól elbágyasztott európai közgazdaság köré kötözött. Ez a háború utáni földreformok egy tekintélyes csoportjának szomorú mérlege.